

Araştırma Makalesi/Research Article

XII. ve XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının Uyguladıkları Ekonomik Politikalar ve Bunların Ahiliğın Gelişimine Etkileri

Rıfat İlhan Çelik*

(ORCID: 0000-0002-5109-3732)

Makale Gönderim Tarihi
16.08.2023

Makale Kabul Tarihi
29.09.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Çelik, R. İ., "XII. ve XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının Uyguladıkları Ekonomik Politikalar ve Bunların Ahiliğın Gelişimine Etkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 2374-2410.

APA: Çelik, R. İ. (2023). XII. ve XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının Uyguladıkları Ekonomik Politikalar ve Bunların Ahiliğın Gelişimine Etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2374-2410.

Öz

Makalede Türkiye Selçuklu hükümdarlarından I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1205-1211), I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) ve Alâeddin Keykubad (1220-1237) Dönemi ekonomi politikaları ve bu politikaların Ahiliğın gelişimine olan etkileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda Antalya, Alanya ve Sinop gibi limanların Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilişi ve bunun Selçuklu ekonomisine etkileri hakkında bahsedilmiştir. XI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasi ve askerî açıdan konumunu güçlendiren Türkiye Selçuklu devleti ekonomik ve sosyal açıdan da gelişim gösterir. İskân ve şehirleşme faaliyetlerinin sonucunda zirai üretim artarken

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, r_ilhan79@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

ticaretin gelişmesine bağlı olarak ise ekonomik faaliyetler gelişir. Ahilik Teşkilatı içerisinde dahil olanlar ve olmayanlar bu ticari faaliyetleri ve üretimin gelişimine katkıda bulunur. II. Kılıç Arslan zamanında Anadolu'da ticaretin gelişimini sağlamak üzere tesis edilen kervansarayların geliştirilmesi ve yayılması sonucunda sağlanan ticaretin güvenliği, üretim artışı, sanayinin gelişimi iç ve dış ticarete kaynak sağlamıştır. Selçuklu şehirlerinde üretim faaliyetlerinin düzenlenip geliştirilmesinde Ahilerin rolü büyüktür. Kendi aralarında hiyerarşik yapılanmaya sahip olan Ahiler, Ahi Şeyhlerinin yönetiminde standart kalitede üretim yapmaya çalışıyorlardı. Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi önemli Anadolu şehirlerinde dünyanın her tarafından gelen tüccarlar bulunduğu gibi Selçuklu tüccarları da dünyanın hemen hemen her tarafına ticaret amacı ile gidiyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Ahilik, Ekonomik Politikalar, Sosyal Politikalar, Tüccarlar.

The Economic Policies Implemented by the Seljuk Sultans of Turkey in the XIIth and XIIIth Centuries and the Effects of these Policies on the Development of Akhi-Order

Abstract

The article deals with the economic policies of the Turkish Seljuk Sultans Gıyâseddin Keyhüsrev I (1205-1211), İzzeddin Keykavus I (1211-1220) and Alâeddin Keykubad (1220-1237) periods and the effects of these policies on the development of the Akhi-order. In this context, the occupation of ports such as Antalya, Alanya and Sinop by the Turkish Seljuks and its effects on the Seljuk economy are mentioned in the context of the activities of the merchants. The Turkish Seljuk state, which has strengthened its political and military position since the end of the XIth century, also develops economically and socially. Among these institutions, Akhi Organization comes first. Those who are included or not within Akhi Organization contribute to the development of these commercial activities and production. During the period of Kılıç Arslan II, the security of trade, the increase in production, the development of industry, provided because of the development and expansion of the caravanserais, which were established to ensure the development of trade in Anatolia, provided resources for domestic and foreign trade. In addition to agriculture and animal husbandry, which are the basic production models, the establishment of markets and industrial sites, which are the center of international trade, makes Anatolia one of the few countries in the world in economic terms. The role of Ahi-order is great in the organization and development of production activities in Seljuk cities. Akhi-order, which had a hierarchical structure among themselves, were trying to produce in standard quality under the management of Ahi Babas. As well as there were merchants from all over the world in important Anatolian cities such as Konya, Aksaray, Kayseri,

Sivas and Erzurum, Seljuk merchants were going to almost every part of the world for the purpose of trade.

Keywords: Turkish Seljuks, Akhi, Economic Policies, Social Policies, Merchants.

Giriş

Selçuklu ekonomisi üzerine şimdiye kadar başta Zeki Velidi Togan, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Claude Cahen, Refik Turan, Tuncer Baykara, M. Sait Polat olmak üzere birçok bilim adamı çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, XI. yüzyıldan itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu tamamlayıp gelişme sürecine girmesi ile siyasi, ticari ve sosyal kurumlarının birbirleri ile olan ilişkileri incelenerek bu kurumların nasıl bir gelişme sürecine sahne oldukları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

XII. yüzyılın başından itibaren siyasi ve askerî açıdan konumunu güçlendiren Türkiye Selçuklu Devleti, ekonomik ve sosyal açıdan da gelişim göstermiştir. İskân ve şehirleşme faaliyetlerinin sonucunda zirai faaliyetler ve diğer alanlarda üretim artmış; ticaretin gelişmesine paralel olarak ekonomik faaliyetler gelişmiş, imar faaliyetleri hız kazanmış ve öncelikle bir üretim ve ticaret müessesesi olan Ahilik, Anadolu'da yaygınlaşmıştır. Bu faaliyetlerin gelişimine Ahilik Teşkilatı önemli katkılar sunmuştur. Sultanlar, devlet adamları ve toplumdaki nüfuzlu kişiler de ekonomik ve ticari faaliyetlerin gelişiminde önemli roller oynamışlardır.

Selçuklu hükümdarlarının, kadınların, müderrislerin, muhtelif tarikatlara mensup şeyhlerin, büyük tacirlerin, Ahilik Teşkilatına girişleri hakkında detaylı çalışma yapılmış ve bu çalışmalar müstakil bildiri ve makale şeklinde de yayımlanmıştır.¹ Buna göre II. Kılıç Arslan zamanında Anadolu'da büyük ölçüde siyasi birliğini sağlayan Selçuklu Devleti aynı zamanda sosyal ve ekonomik açıdan da önemli merhaleler kaydetmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Anadolu'da sosyal müesseseler de gelişmeye başlamıştır. II. Kılıç Arslan'ın 1192 yılında ölümü ile oğulları Süleymanşah ve Gıyaseddin

---

¹ Rifat İlhan Çelik, "Ahiliğin Temellerinden İki Önemli Şahsiyet: Şeyh Sühreverdi ve Alâüddin Keykubad'ın Fütüvvet Teşkilatına Girişi", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, (19-20 Eylül 2012), s. 165-179; Rifat İlhan Çelik, "Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddin Keykâvus", *Tarihçi*, 2 /1, (Ocak 2022), s. 83-99.

Keyhüsrev arasında yaşanan taht mücadeleleri esnasında Gıyaseddin Keyhüsrev'in tarafında ilk defa teşkilatlı Ahi birlikleri görülmektedir. Bu Ahi Teşkilatı sayesinde Süleymanşah, Konya kuşatmasında Ahilere ahitnameler ile söz verdiği gibi kardeşine ve kardeşinin çocuklarına zarar vermeyerek Konya'dan ayrılmasına müsaade etmiştir. Tarihte Ahilerin oynadıkları bu rol, kaynaklara yansıdığı kadarı ile Ahilerin devlet yönetimine etki ettikleri ilk olaydır ve Selçuklu hükümdarlarının Ahiliğe bakış açısını tamamen değiştirmiştir. İlerleyen yıllarda Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı olan İzzeddin Keykâvus resmen Ahilik Teşkilatına giren ve adına fütüvvete giriş törenleri düzenlenen ilk hükümdar olmuştur ve bu durum Ahilik Teşkilatının Anadolu'daki gelişim sürecini hızlandırmıştır.² İzzeddin Keykâvus'dan sonra tahta geçen Alâeddin Keykubad zamanında da Ahi Teşkilatının etkisi hem devlet yönetiminde hem de toplumda hemen hemen her kademede kuvvetli bir şekilde hissedilmeye devam etti. Abbasi halifesinin İslam dünyasının manevi lideri konumunda olan Şeyh Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermesi ve bu sayede başta Sultan Alâeddin Keykubad olmak üzere komutanlardan Celâeddin Karatay ve emirler, şehrin ileri gelenleri resmen fütüvvet teşkilatına girdiler.³ Böylece Ahi Teşkilatının nüfuz ve gücü Selçuklu ülkesinde zirve noktasına ulaştı. Bu güç başta devletin ve toplumun olmak üzere ekonomik ve sosyal hayatın bütüne etki etti. Etkilenenler arasında şehir hayatının vazgeçilmez bir bölümü olan esnaf ve zanaatkarlar da var idi.

En eski fütüvvet-nâmelerde bir Ahinin zanaat ehli olması, fütüvvetin şartları arasında anılmaktadır. Fütüvvet ehli ile yakından ilişkili olmak üzere "hırfet" kavramı genel olarak iş manasına geldiğinden "harif" zanaatkar veya meslektaş, herhangi bir işle meşgul olmayı ifade eder. Görüldüğü gibi manası son derece geniş olan hırfet veya harif kelimelerinde zanaat ve zanaatkar manalarını da vardır. Zanaat ise güzel bir iş yapmak, maharet ile bir şey meydana getirmek anlamlarından gelir ki bu tarif aynı zamanda uzmanlaşmayı ifade etmektedir. Kaynaklarda genellikle esnaf tabiri, esnaf-ı bezzazân, esnaf-ı neccarân, esnaf-keşfdûz gibi terkip halinde kullanılır ve bir zanaat erbabının muhtelif uzmanlık alanlarını gösterirken zamanla terkipler kaldırılarak herhangi bir iş-güçle uğraşan veya herhangi bir

² Çelik, 2022, a.g.m. s.83-99.

³ Çelik, 2012, a.g.m. s.165-177.

zanaatla uğraşanların, ehl-i zanaat ve ehl-i hıref olanların hepsine birden “esnaf” tabiri kullanılmaya başlanır.⁴

Fütüvvet ehli teşkilatlanma açısından kendi arasında üç ana zümreye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi seyfi, ikincisi kavli, üçüncüsü ise şurbî’dir. Seyfi fütüvvet ehlini eli silahlı güçler temsil ederken, kavli ve şurbî fütüvvet ehlini doğrudan doğruya ehl-i hırfet ve ehl-i zananaat temsil etmekteydi. Şeyhü’ş-şüyûh (Ahi Baba veya Ahu Baba) makamı bütün zanaat ve hırfet şeyhlerinin bağlı olduğu makam idi. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin zanaat teşkilatını benimsemesi ve onu teşkilatlandırması mevzusu daha eski devirlere dayanmaktadır.⁵

XIII. yüzyılda Anadolu’da yazılan Burgazî fütüvvet-nâmesinde Ahiler ile esnaf arasında ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Burgazî’ye göre; bir ahinin mutlaka bir işi ve zanaatı olması gerektiği, işi ve zanaatı olmayan bir kişinin ahi olamayacağı⁶ ve ahilik mertebesi ulaşamayacağını yazarak bu yolda helalinden çalışmanın ve kazancın esas olduğunu bildirir. Ayrıca bir ahinin en az on sekiz dirhem gümüş sermayesinin olması gerektiğini belirtirken de belirli bir ekonomik düzeyi gösterir.⁷

Fütüvvet ehlinin adap ve erkânını tarif eden Fütüvvet-nâmelere baktığımızda *Nakîbü’n-nukeba’nın* vasıfları sayılırken “*Yedi ta’ifeye hizmet etmiş olma, erkânlarına ve istilâhlarına vâkıf olma*” şartından bahsedilir. Genellikle fütüvvet-nâmelere rastladığımız bu şart içinde yer alan bu yedi taifenin kimler yada hangi sosyal tabaka olduğu hakkında bilgi verilmez. Ancak 1524’te yazılan Radavi fütüvvet-nâmesinde bu konuda aydınlatıcı önemli bilgiler bulunmaktadır. “*Diğer Fütüvvet-nâmeler yedi ta’ife diye icmalen zikrederler biz yine de sayalım,*” diyerek yedi sosyal tabaka hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Buna göre

“Tâife-yi mülûk: Ümerâ, vüzerâ, erbâb-ı kalem,

⁴ Gölpınarlı, Abdülbâki, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul 2011, s.74; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s.13.

⁵ Gölpınarlı, 2011, a.g.e., s.74, 216; Ali Torun, “Fütüvvet Teşkilatının Anadolu’daki Yapılanması”, *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Sempozyumu*, (13 Ekim 2006), s.448, 449; M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir 2008, s.112.

⁶ “Ahî helal kesb kılsa gerek”. Abdülbâki Gölpınarlı, “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.125.

⁷ Gölpınarlı, a.g.e. s.78, 79, 125, 126.

Tâife-yi ulemâ: Müftiler, müderrisler ve vâizler,
 Tâ'ife-yi meşâyih-ı fukara,
 Tâ'ife-yi erbâb-ı ni'am: Ashâb-ı emvâl,
 Tâ'ife-yi dehâkîn; rü'esa ve mezârîler,
 Tâ'ife-yi ehl-i ticâret, sefer ve hazar ehlidir,
 Tâ'ife-yi mücterife: Ehl-i sanayi"⁸

Analadığımız kadarıyla toplum; yöneticiler, ulema, mutasavvıflar, mal mülk sahipleri, toprak sahipleri, tüccarlar ve zanaatkârlar olmak üzere yedi sosyal tabakaya ayrılmıştır. Bu tasnif, devlet ve toplum hayatına yön veren yedi esas sosyal tabakanın Ahi Teşkilatı içerisinde yerini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklarda esnafların önde gelen bazı Ahi liderleri hakkında bilgi verilmektedir. Örneğin Kırşehir'de metfun dericilerin piri Ahi Evran'dan başka İbn Battûta Niğde'ye geldiğinde esnafların liderliğini yapan Ahi Caruk'a rastlamıştır.⁹ Ahi Emir Ahmed, Bayburt şehrinin zengin, hayır sever ve makam sahibi büyüklerinden idi, çiftçilik ile uğraşan Ahi Muzafferiddin gibi şehirlerde ve köylerde Ahi liderliğini yapan ünlü kişiler bulunmakta idi.¹⁰ Ahiler her meslekte etkinliklerini artırmışlardır bunlardan birisi de ticarettir. Örneğin Konya Ahilerinin başı Ahi Ahmet-şah, dış alım yapabilen ipekli kumaş tüccarı idi.¹¹ Ahiler arasında ulema bulunmaktadır. Bunlardan XV. yüzyılda fütüvvet Ehlî Kadı Ahi İbn Kalemşah, Taceddin Kalemşah olarak bilinmektedir ki kadı unvanı ile ahilik lakabını bir arada taşımaktadır.¹² İbn Battûta, Antalya'da Şeyh Şihâbeddîn Hamevî'nin

⁸Rahşan Gürel, "Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i Kebir veya Miftâhü'dekâyık fi beyâne'l-fütüvveti ve'l-hakâyık)", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992; s.19,50; Torun, 2006, a.g.m. s.446.

⁹İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatmâmesi*, C. I, Incl. ve Not. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2010, s.415.

¹⁰Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I-II, Çev. Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s.421, 295.

¹¹Vladimir Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s.198; Speros Vryonis, *Küçük Asya'da Ortaçağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, Çev. İdem Erman, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020, s.499.

¹²İbn Battûta, 2010, a.g.e. I, s.412; Eflâkî, 1986 a.g.e. II, s.379; Gordlevski, 1988 a.g.e. s.198.

medresesinde konaklar iken kendisini yemeğe davet eden Antalya Ahilerinin lideri derici esnafı idi ve zanaatkarlar arasında iki yüz adamı vardı.¹³

Makalede Ahilik Teşkilatına giren hükümdarların uygulamış oldukları, siyasi, ticari, sosyal ve ekonomik politikaların, Anadolu'da gelişen tarım ve hayvancılığın Ahilik Teşkilatının gelişimi ile olan ilgilerine değinilmeye çalışılacaktır. Zira Ahiliğin Anadolu'da tarihi gelişimi Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi, ticari, sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile yakından alakalıdır, iç içe geçmiştir ve bir bütünlük arz eder.

Siyasi ve Ticari Politikaların Ahiliğin Gelişimine Etkileri

Türkiye Selçuklu hükümdarlarının Anadolu'ya tamamen hâkim siyasi bir güç olma fikri devletin siyasi politikalarının başlıca belirleyici unsuru olmuştur. Devletin kurucusu olan Süleymanşah bu politikanın ilk belirleyicisi olarak kardeşi Mansur ile 1075 yılında İznik'i alıp devletin ilk siyasi temelini attılar.¹⁴ I. Kılıç Arslan zamanında başlayan Haçlı Seferleri, Bizans ve Ermeniler ile mücadeleler, Sultan Mesud'un son dönemlerine kadar devletin askerî, siyasi ve ekonomik alanda gelişimini engelledi. Bu durum Türkiye Selçuklularının ilk dönemlerinde sosyal müesseselerin (Ahilik müessesesi vb.) yeterince gelişmemesine neden olmuştur.

II. Kılıç Arslan zamanında Miryokefalon Savaşı'nın (1176) kazanılması sonucunda Haçlı Seferleri ile başlayan Bizans'ın siyasi üstünlüğü sona erdi. Bundan sonra doğuya yönelen Kılıç Arslan, Kayseri (1169), Sivas (1175) ve Malatya (1178) şehirlerini ele geçirerek, Danişmendlilere son verdi ve Anadolu'da kendisine rakip hiçbir güç bırakmadı. Böylece Türkiye Selçuklu sultanları, Anadolu'nun siyasi birliğini sağlama yönündeki faaliyetlerinde önemli bir aşama katettiği gibi ticari ve ekonomik politikalarını da kolaylıkla uygulama imkânı elde etti.¹⁵

¹³ İbn Battûta, 2010, a.g.e., I, s.405.

¹⁴ Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952, s.23; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.54; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları (Sultan Alparslan'dan Uluğ Keykubâd'a 1071-1220)*, Ankara 2016b, s.62.

¹⁵ Anonim Selçuknâme, 1952, s.25, Ayşe Dudu Kuşçu, "XIII. Yüzyılda Fethedilen Liman Şehirleri (Antalya, Sinop Alanya)'nin Selçuklu Ekonomisine Katkıları", *Uluslararası Merve'den Söğüt'e Türk Tarihi ve Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, (11-12 Eylül 2014)*, s.98.

Selçuklu Devleti'nin siyasi ve ticari politikaları devlet otoritesinin başı olan sultan tarafından organize edilmekte idi. Örneğin Türkiye Selçuklu Devleti'nin en güçlü hükümdarlarından biri olan II. Kılıç Arslan Dönemi'nde bu politikalar, bizzat sultanın kendisi tarafından uygulanmakta idi. İbn Haldun'a göre Müslüman hükümdarların siyasi ve ticari politikalarını belirleyen ölçüt, İran'ın eski kralı Anuşirvan'a (I. Hüsrev 531-539) atfedilen ünlü "Krallık yetkisini orduya, ordunun para, paranın vergilere, vergilerin tarımsal üretime, üretimin ve adaletin memurların siyasi danışmanlarının niteliğine dayandığı," görüşüdür.¹⁶

Türkiye Selçukluları devri ticaret ve ekonomi politikalarının en önemli mekânlarından birini kervansaraylar oluşturur. Anadolu'nun temel ekonomik altyapısını oluşturan kervansarayların yapımına II. Kılıç Arslan Dönemi'nde başlanılmıştır. Tarihî kayıtlara göre Sultan II. Kılıç Arslan biri Konya-Aksaray diğeri Konya-Akşehir yolları üzerinde olmak üzere iki kervansaray inşa ettirmiştir. Bunlardan Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan kervansaray Sultan II. Kılıç Arslan'a, Konya-Akşehir yolu üzerinde bulunan kervansaray ise Şemseddin Altunapa'ya ait idi. Kervansarayların sayısı ekonomi ve ticaretin gelişmesine paralel olarak artacaktır.¹⁷

XII. ve XIII. yüzyıllarda Akdeniz'de siyasi ve ticari hâkimiyet Romalılardan Müslümanlara, Müslümanlardan Hristiyanlara intikal etmiştir. Dünya ticaret yollarındaki değişiklik ve gelişme Doğu-Batı arasındaki maddi ve manevi mübadeleleri gittikçe genişletmiş, bu değişim Türkiye'yi uluslararası yolların bir köprüsü ve stratejik bir bölge haline getirmiştir. II. Kılıç Arslan Dönemi'nde doğu-batı ve kuzey-güney ülkeleri arasında işleyen başlıca yollar Anadolu'dan geçiyor, kervanlar ve gemiler bu işe dâhil oluyor, her ülkeye ve bizzat Türkiye Selçuklularına ait hammadde ve mamul mallar diğeri ülkelere sevk olunuyordu. Bu mamul ve mahsuller Karadeniz'de Rumların, Akdeniz'de de Ermenilerin ellerinde bulunan limanlar ile dünya ticareti ile buluşuyordu. Uluslararası ticaret yollarının Anadolu'da yoğunlaşmasında coğrafi ve stratejik konum, siyasi istikrar, emniyet ve devletin çeşitli himaye tedbirleri gibi başlıca sebepler etkili oluyordu. Akdeniz'in doğu sahillerinde Haçlılar ile Müslümanlar arasında devam eden

¹⁶ Kirti Narayan Chaudhuri, "Müslüman Topluluklarının Ekonomisi", *Cambridge Resimli İslam Ülkeleri Tarihi*, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s.180.

¹⁷ Anonim Selçuknâme, 1952, s.25-32; Koca, 2016-b, a.g.e., s.252, Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, X/39, (1946), s.476.

savaşlar bu bölgedeki ticari faaliyetlere engel oluyordu. Buna rağmen kervan kafilelerinin başladığı ve bağlandığı limanlar, şehirler ve konakladığı kervansaraylar büyük birer ticaret merkezi olmuştu. Bu yollar ve merkezlerde İtalyan, Fransız, Musevî, Arap, İranlı ve Türkistanlı tüccarlar çoğalmıştı.¹⁸ Bu duruma Selçuklu hükümdarlarının Anadolu'nun siyasi birliğini ve güvenliğini sağlamasının etkisi olmuştur. Burada yapılan ticaret ve ticaret yollarının gelişimi, Anadolu'da üretilen ürünlerin çeşitliliği mesleki farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Mesleki farklılıklar, zanaat dalları arasında iletişim ve organizasyonu geliştirmiş, Ahi Teşkilatının bu meslek dalları arasında kolaylıkla yayılmasını sağlamıştır. Meslek dallarının birbirleriyle bağlantısını organize eden müessese Ahi Teşkilatı olmuştur.

Uluslararası ticaret yolları, kervanların güvenliğinin sağlanması yolcuların dinlenmeleri için kurulan teşkilat ve kurumlar iktisadi olduğu kadar sosyal ve dinî bakımdan da önem arz eder. Ülkeler arası mal taşıyan tacirler Kervân-sâlâr veya Kervanbaşı ismi verilen bir idarecinin yönetiminde bulunuyor, yolların güvenliğini sağlayan muhafız kıtası Râhdâr veya Tutgavul unvanı taşıyan bir komutana bağlı olarak kervansarayın güvenliğini sağlıyordu. Bu görevliler bacrahdarlık veya tutgavulluk adı altında bir vergi alıyorlardı.¹⁹

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ticaretin ve yolların güvenliğini sağlamak amacı ile ubûr, bac ve bedreka gibi yol vergileri alınıyor ve bunun karşılığında gereken hizmet sunuluyordu. Yabancı tüccarlardan alınan gümrük vergileri devletin önemli gelir kaynaklarından birisi idi. Malların değeri üzerinden tespit edilen gümrük vergisi %10 veya %20 iken Alâeddin Keykubad Dönemi'nde ekonominin gelişmesine bağlı olarak %2 ye düşürülmüştür.²⁰

Sultan II. Kılıç Arslan'dan sonra Selçuklu tahtına geçen II. Süleymanşah (1196-1205) ve kardeşi I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1205-1211) hükümdarlık dönemlerinde, babalarının siyasi ve ticari politikalarını devam ettirmişlerdir. Daha şehzadelik dönemlerinde Samsun üzerine bir sefer

¹⁸ Osman Turan, *Tarihi Akış İçerisinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980, s.167,168.

¹⁹ Turan, 1980, a.g.e. s.171; İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Şehrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/1, (1981), s.366.

²⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin, Tercüme Araştırmalar*, Ankara 1988, s.126-127; Tülay Metin, *Selçuklular Çağında Yaşamak*, İstanbul 2021, s.126.

düzenleyerek devletin sınırlarını Karadeniz'e ulaştıran II. Süleymanşah, iktidara geldikten sonra da tüccarları korumaya devam etti. Samsun'da uluslararası ticaret yapan tüccarların mallarının Bizanslı bir komutan tarafından yağmalanması üzerine Bizans imparatoruna yaptığı siyasi ve politik baskılar sonucu tüccarların mallarını tazmin ettirdi.²¹

Süleymanşah'tan sonra kardeşi I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, stratejik ithalat ve ihracat limanlarından biri olan Antalya'yı fethederek (1207) devletin sınırlarını güneyde Akdeniz'e, Samsun üzerine yaptığı sefer ile de kuzeyde Karadeniz'e ulaştırmıştır. O, bununla da kalmamış Antalya'nın fethinden sonra Kıbrıs Frankları ve Venedikliler ile ticareti düzenleyen birer antlaşma yaparak Selçuklu ekonomisini dış dünyaya açmış ve onunla bütünleştirmiştir. Bu antlaşma, Batılı ülkelerden deniz yoluyla Anadolu'ya, Anadolu'dan da Batılı ülkelere ticari mal akışını son derece hızlandırmıştır.²² Bu durum Selçuklu devletinin bölgedeki ticari ve siyasi etkisini artırırken diğer taraftan da sanayi ve tarım üretiminin artmasına ve ekonominin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmelerin bir benzerini dönemin basılmış paralarında görmek mümkündür. Örneğin II. Kılıç Arslan bakır (pül), gümüş (dirhem) paralara ilaveten uluslararası geçerliliği olan altın (dinar) paralar bastırabilmiştir.²³

1211-1220 yılları arasında Selçuklu tahtına geçen İzzeddîn Keykâvus babasının siyasi ve ticari politikalarını aynen devam ettirdi. Ayrıca Venedikliler ve Kıbrıs Frank Kralı Hugues ile yapmış olduğu ikili antlaşmalar ile Türkiye'nin uluslararası ticaretini geliştirdi. Akdeniz'de Antalya limanının (ikinci defa) alınmasından sonra burası Selçuklu donanması için bir üs haline getirildi. Böylece Selçuklular sadece ticari ve ekonomik kazançlar elde etmekle kalmadı aynı zamanda Akdeniz'e kıyısı olan devletler nezdinde siyasi güç ve muhatap haline geldiler.²⁴

²¹ Turan, 1993, a.g.e. s.242.

²² Turan, 1993, a.g.e. s.279, 280; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, (2016a), s.29.

²³ Turan, 1993, a.g.e. s.235; Koca, 2016b, a.g.e. s.253.

²⁴ Kuşçu, 2015, a.g.m. s.100; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklularında Ticarî Hayat 1220-1277", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s.13-14.

İzzeddîn Keykâvus yapmış olduğu ticari anlaşmalardan sonra Karadeniz'e yöneldi. Karadeniz'de ticaret yollarını kontrol etmek ve güvenliğini sağlamak için Sinop limanının alınması zaruri hale gelmişti. Zira sadece Türkiye'nin ithalat ve ihracatı için değil aynı zamanda bölgedeki uluslararası ticaretin gelişmesi için de bu sefer gerekli idi. Bu amaçla Sultan İzzeddîn Keykâvus, İznik Laskarisleri ile Trabzon Kommenleri arasındaki rekabetten istifade ederek Sinop üzerine yöneldi. Ticaret yollarının güvenliğini sağlamak amacı ile yapılan bu sefer sonunda Sinop (Ceziretü'l-Uşşâk) 1 Kasım 1214 tarihinde Selçuklu hâkimiyetine girdi. Sekiz ay kadar bu şehirde kalan sultan burada idari, askerî, ekonomik, sosyal ve demografik düzenlemeler yaptı.²⁵

Sinop'un fethinden sonra ordularını tekrar harekete geçiren İzzeddîn Keykâvus, 1211 yılında babasının ölümü ile yaşanan taht mücadelelerinden istifade ile Rumlar tarafından ele geçirilen Antalya şehrini dört yıl aradan sonra karadan ve denizden kuşatmak suretiyle tekrar elde etmiştir (1216). Sinop ve Antalya limanlarının fethedilmesi ile iki önemli ihracat ve ithalat limanı Selçukluların kontrolüne girmiş, zaman zaman kesintiye uğrayan kuzey-güney yönlü ticaret yollarının güvenliği sağlanmış ve İzzeddîn Keykâvus Konya'da Sultanü'l-Bahreyn (iki Deniz Sultanı) unvanını almıştır. Böylece Selçuklular hem Karadeniz'de hem de Akdeniz'de önemli bir güç haline gelmiştir.²⁶

İzzeddîn Keykâvus'un halefi Alâeddin Keykubad zamanında (1220-1237) Selçuklu Devleti'nin siyasi ve ticari politikaları benzer şekilde devam ettirilmiştir. Bu amaçla Alâeddin Keykubad Akdeniz'in önemli limanlarından birisi olan Alaiye, o dönemdeki ismiyle Kalonoros (Candelore), şehrini fethetti (1223). Şehir Alâeddin Keykubad'a nispetle Alâiye olarak anılmaya başlandı. Alâiye şehri yeniden imar ve iskân edilerek devletin kışlık merkezi haline getirildi. Diğer taraftan Alâeddin Keykubad, ülkenin her tarafından getirttiği halkı, zanaatkârları ve bilginleri şehre yerleştirdi. Böylece şehrin Türkleşmesini sağladığı gibi muhtemelen bölgeye getirdiği zanaatkârlar

²⁵ İbn Bibi (El-Hüseyn B. Muhammed B. Ali El-Caferi Er-Rugadi), *El-Evâmîrul-Alaiye Fî'l-Umuri'l-Alaiye, C. I*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.172; Turan 1993, a.g.e. s.303; M. Said, Polat, "Anadolu Selçuklularında Ticari Hayat", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s.67.

²⁶ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.162-167; Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş)*, İstanbul 2017, s.226; Turan, 1993, a.g.e. s.308.

vasıtası ile Ahi Teşkilatının kurulmasını sağladı. Güneyde Alanya'nın Antalya gibi ticari bir öneme sahip olmasından dolayı iki şehir arasında kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu kervansaraylar muhtemelen yurt içi ve yurtdışından gelen tacirlerin güvenliğini sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermek amacı ile yapılmıştır. Bu kervansaray veya hanlarda misafirlerin zevklerine uygun müzik grupları dahi bulunuyordu.²⁷

Alâeddin Keykubad içte ve dışta otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra siyasi ve ticari politikalarını tamamlayan iki önemli faaliyette daha bulunmuştur. Bunlardan ilki Çukurova bölgesindeki Ermeni Krallığı'na karşı olmuştur. Bu sefer ile bölgedeki birçok kale ve İç-ili (Mersin) fethedilirken, Ermeni Krallığı tam olarak itaat altına alınmıştır. Böylece Anadolu ile Suriye arasındaki ticaret yollarının güvenliği sağlanmıştır. Bu faaliyetler ile yetinilmeyerek İzzeddin Keykâvus zamanında Kıbrıs Kralı ve Venedikliler ile yapılan ticari anlaşmalar geliştirilerek devam ettirilmiştir. Alâeddin Keykubad'ın ikinci önemli ticari ve siyasi faaliyeti ise 1214 yılındaki Sinop fethini tamamlayan Suğdak seferidir. Kırım yarımadasında yer alan Suğdak şehri, Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını giderdikleri önemli bir şehir idi. Musul, Suriye ve Anadolu'dan tüccarlar ticari emtiaları ile Sivas'ta buluşarak Sinop'ta gemilere binip Suğdak'ta karaya çıkıyorlardı. Burada Kıpçaklara mal satıp karşılığında kürk, sincap derisi, cariyeler ve esir alıyorlardı.²⁸

Sefere neden olan olay ise Moğollar'ın 1223 yılında Suğdak şehrini ele geçirmeleri ve bölgeyi talan ederek geri çekilmeleri sonucunda durumdan istifade eden Trabzonlu Rumların şehri ele geçirmek istemesidir. Bu esnada birçok tacir malları ile Anadolu'ya sığınarak Alâeddin Keykubad'dan tazarru' ederek yardım istediler. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad, Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey komutasında bir orduyu Suğdak şehrine sefere gönderdi. Suğdak şehrini ele geçiren Selçuklu kuvvetleri, Rumları, Kıpçakları, Rusları ve Sugdluları itaat altına alıp şehirde nizamı sağladılar. Hüsameddin Çoban Bey zarara uğramış tüccarların zararını karşıladı.²⁹

²⁷ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.267; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-137)*, Ankara 2003, s.25; Wilhelm Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, s.611; Tamara Talbot Rice, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (The Seljuks In Asia Minor)*, Çev. Tuna Kaan Taştan, Nobel Yayınları, Ankara 2015, s.102; Bal, 1998, a.g.t. s.18.

²⁸ Uyumaz, a.g.e. s.34; Turan, 1993, a.g.e. s.345.

²⁹ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.344, 345; Uyumaz, 2003, a.g.e. s.25.

Selçuklu donanmasının kazandığı bu zafer ile Karadeniz'in kuzeyindeki ticaret yolları tamamen güvenlik altına alınmıştır. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Kırım ve Suğdak limanına sahip olmakla Avrupa ile Çin arasında yapılan uluslararası ticarete pay sahibi olmaya başlamış ve Güney Rusya ile olan ticaretini devam ettirebilmiştir.

Kırım'a Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkim olması ile Kıpçaklar ve Selçuklular arasındaki ticari ve kültürel münasebetler artmıştır. Aynı münasebetler bölgeye Altın Orda Devleti'nin hâkim olması ile devam etmiştir. Bütün bu siyasi, ticari ve kültürel münasebetler çerçevesinde Ahi zaviyeleri Kırım ve çevresine yayılmıştır. Zira Sinop'tan Kırım'a geçen İbn Battûta seyahatnamesinde Kırım'da hep iyilik gördüğünü kötü muamele ile karşılaşmadığını söylemiş, şehrin hâkimi olan Ahi'nin kendilerine ziyafet verdiğinden bahsederek Kırım'da Ahilerin ve zaviyelerinin bulunduğunu göstermiştir.³⁰ Görüldüğü üzere ticaret ve kültürel münasebetler Ahilik Teşkilatının yayılmasında etkili olmuştur.

Pazarlar

Ticaret, günümüzde olduğu gibi, XI, XII ve XIII. yüzyıllarda ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası idi. Türk göçebe ve yarı göçebeleri tüketim maddelerini kendileri üretmekte idiler. Bu dönemde her bir pazar yeri bir tüketim merkezi gibidir. Buna rağmen şehirlere gelen yeni göçebeler ile Türk özelliklerini kazanmış Selçuklu şehirleri, üretimi de içine alan çok yönlü bir ekonomik yapıya kavuşmuştur.³¹

Selçuklular zamanının önemli ticaret mekânlarından biri pazar ve panayırlar idi. Çarşılar, şehrin içinde bulunan alışveriş merkezlerini ifade ederken pazarlar, şehrin dışında kalan, hanların çevresinde toplanan alışveriş merkezlerini ifade etmekteydi.³²

Selçuklu şehirlerinde kurulan pazarlarda perakende ya da toptan alışveriş yapılmakta idi. Üretilen ve ticarete konu olan mal ve eşyalar

³⁰ İbn Battûta, 2010-I, a.g.e. s.464; Emel Kılıç, "Kırım Topraklarında Ahiliğin İzleri", *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat, Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Kömen Yayınları, Konya 2009, s.362.

³¹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004, s. 248,249.

³² Altan Çetin, "Memlük Dönemi Doğu Akdeniz Müslüman Şehirlerinin Ekonomik Yüzü: Çarşılar", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, (Temmuz 2009), s.377.

kendilerine mahsus özellikler gösterirdi. Böylece bazı ürün ve maddeler için özel pazarlar ve çarşılar kurulurdu. Bunlardan en önde gelenleri at ve buğday pazarları idi. Bunlardan başka koyun pazarı, bezciler pazarı ve hanı, odun pazarı, tuz pazarı, balık pazarı, bitpazarı (Eskiciler pazarı), bakkallar pazarı ve çarşısı, Ermeniler pazarı, helvacılar pazarı, terziler çarşısı ve sokağı, kassarlar (Çamaşırcı) pazarı, kasaplar pazarı, kalburcular çarşısı, kunduracılar pazarı, sekkâkin (bıçakçılar) çarşısı, cerrahlar çarşısı, saraçlar çarşısı, taş pazarı, türkmen pazarı, marangoz pazarı³³ gibi üretilen malların türüne ve yapılan zanaatın niteliğine göre bir uzmanlık alanı oluşuyor ve bu isimler ile anılan pazarlar kuruluyordu. Bu pazarlar, haftanın belirli günlerinde kurulabildiği gibi altı aylık ve yıllık periyotlara göre de düzenlenebiliyordu.

Avrupa'da ise aynı dönemde ticaretin kalbi pazar ve uluslararası panayırlarda (nundinae) atıyordu. Bu pazar ve panayırlarda halk ve tüccarlar ucuz ve güvenli ticaret yapma imkânı elde ediyordu. Pazarların³⁴ amacı yerleşik nüfusun günlük hayatı için gerekli olan malları sağlamaktı. Bu durum onların haftada bir kurulmalarına, sınırlı bir etki alanına sahip olmalarına ve ticari faaliyetlerin küçük perakende işlemlerle sınırlı kalmasına sebep olmaktadır. Bunun dışında kente gelen üreticiler ürünlerini sattıktan sonra, aynı gün içerisinde geri dönebilmekte idiler. Panayırlar ise uluslararası tacirlerin buluşma yeri idi ve tüccarlar bu panayırlarda uzun süre kalıyorlardı. Buralarda toptan değişim yapılıyor ve söz konusu pazarlar yerel endişeden bağımsız olarak mümkün olan en büyük sayıda insan ve eşyayı çekmek için kuruluyordu.³⁵

Bu dönemde Avrupa'da olduğu gibi Anadolu'da da ticaret ve mübadelenin gelişmesi ile uluslararası pazarlar teşekkül etti. Bu pazarlar iç ticarete olduğu kadar dış ticarete de büyük önem taşıyordu. Bunlardan en meşhuru Elbistan yakınlarında, Halep-Kayseri ticaret yolu üzerinde kurulan Yabanlu Pazarı idi. Yabanlu Pazarına alışveriş yapmak için memleketin her

³³ *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din 'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi*, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.110, 111,113,117; Baykara, 2004, a.g.e. s.418.

³⁴ Anadolu'da aynı dönemde "pazarın" karşılığı olarak "çarşı" terimi kullanılmakla birlikte kapsam olarak Avrupa'da kullanılan pazar terimini tam olarak karşılamamaktadır.

³⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İşetişim Yayınları, İstanbul 2009, s.114.

tarafından ve komşu ülkelerden tüccarlar geliyordu ve buradaki alışveriş üç, dört ay sürüyordu.³⁶

Zekeriya el-Kazvinî, Âsâru'l-bilâd ve Ahbâru'l-İbâd adlı eserinde Yabanlu Pazarının uluslararası niteliğine ve yapılan ticaretin önemi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ona göre:

“Yabanlu Pazarı Anadolu’da her yıl baharın başında kırk gün süren bir pazar kurulur. Pazara Yabanlu denilir. Bu pazara uzak yerlerden, doğu-batı, güney kuzeyden insanlar gelir. Tâcirler bu pazara katılmak için pek büyük gayret sarfederler. Doğu tacirlerinin emtiasını Batılı tâcirler alırlar. Batılılarınkini de Doğulu tâcirler alırlar.”³⁷

El-Kazvinî’nin vermiş olduğu bu bilgileri Esireddin Ebû Hayyân, *Kitâbu'l-İdrâk Li-lisâni'l-Etrâk* adlı eserinde “Yabanlu Pazarı bu Anadolu (Rum) ülkesindeki pazarlardan biri olup çölde kurulur ve kırk gün sürer.” ifadeleri ile teyit eder.³⁸ Gerek Selçuklu tarihi kaynaklarında gerekse İslam kaynaklarında pazarlar ve panayırlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar kesin çizgiler ile ayırt edilmemiştir. Bununla birlikte Yabanlu Pazarı, Selçuklu ülkesinde kurulan yıllık pazarlardan birisi olup uluslararası bir nitelik taşımakta ve Avrupa’da kurulan panayırlara (fuar) benzemekte idi.

XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olan Selçuklular, yukarıda bahsedildiği üzere aldıkları tedbirlerle ülkede huzur ve asayiş sağladılar; ticaret yollarını açarak bu yolları güvenlik altına aldılar. Bu güven ve istikrar ortamı şehir hayatında büyük gelişmelere yol açtı. Ticaret, sanat, ilim ve kültür merkezleri olan büyük şehirler (Konya, Ankara, Sivas, Kayseri, Malatya, Erzurum, Tokat...) ortaya çıktı ve Ahiler ile üretimde kalite ve standardizasyonu sağladılar.³⁹ Birbirine benzer özellikte

³⁶ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.204; Faruk Sümer, “Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 37, (1985), s.14; Osman Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1997, s.367.

³⁷ Zekeriya el-Kazvinî, *Âsâru'l-bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, İnc. ve Değ. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2019, s.616; Sümer, 1985, a.g.e. s.14-15.

³⁸ Sümer, 1985, a.g.e. s.18.

³⁹ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, s.63, Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul 1994, s.191; Cemil Liv, “Ahi Teşkilatının Standardizasyon Anlayışının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi*, 105, (2023), s.216, 217.

olan Anadolu Türk şehirlerinin konumları da şöyleydi: Merkezinde iç kale bulunun büyük şehirlerin hemen hepsi kalın surlarla çevriliydi. Kalenin içerisinde sosyal, kültürel ve dinî yaşam alanları (cami, medrese, şifahane, zaviye, hamam) olduğu gibi halkın ikamet ettiği evleri de vardı. İlk zamanlar şehir ve pazar kale içerisinde iken zamanla dışarı taşmıştır. Surların dışarıya açılan büyük kapılarının başlarında genellikle hayvan pazarları kurulmaktaydı. Ayrıca surların hemen yanı başında bazı yerleşim yerleri olduğu gibi bağ ve bahçe ziraat yapılan alanlardır.⁴⁰

Tüccarlar

Fütüvvet-nâmelerde tâcirlerin pirleri Salih Peygamber veya Eyüp Peygamber kabul edilir. Hz. Muhammed de evlenmeden önce Hz. Hatice ile ticaret yaptı. Ehl-i ticaretin adını tüccar koydu. Bundan dolayı ticaret peygamber mesleği kabul edilir ve özel bir önem taşır.⁴¹ Orta çağ iktisadî hayatı mevzu bahis olduğunda bu unsurun esasını tüccarlar oluşturmaktadır. Bu anlamda esnaf toplulukları ve tacirler Türkiye Selçuklu şehirlerinin en önemli unsuru hatta o iktisadın kendisidir. Orta Çağ'da tüccar deyimi ile kastedilen ülke içerisinde ticaret yapanlar değil yurt dışı ile ticaret yapanlar kastediliyordu.⁴² Şehirlerdeki ticari faaliyetler hanlarda, meydan pazarlarında ve çarşılarda tüccarların önderliğinde devam ediyordu. Kapalı çarşılar (arasta) Selçuklu ticaretinde önem taşımaktaydı. Özellikle toptan ticarete hanların önemli oldukları bilinmektedir.⁴³

Eflâkî, çeşitli menkıbelere yer verdiği eserinde Selçuklu toplumunun sosyal hayatında önemli roller oynayan tüccarlara dair kıymetli bilgiler vermektedir. Buna göre söz konusu dönemde sosyal hayat "...tüccarların ve işğişlerin evleri zanaat erbabının evlerinden, komutanların köşkleri tüccarların, sultanın ve meliklerin saray ve kubbeleri bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür." şeklinde tasvir edilmiştir.⁴⁴ Eflâkî'nin bu tasnifi tüccar ve zanaatkarların toplumdaki sosyal statülerini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı dönemde Orta Çağ Avrupası'nda tüccarlar,

⁴⁰ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.271; Köprülü, 1959, s.63; Turan, 1980, a.g.e., s.182,183.

⁴¹ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998, s.152.

⁴² Altan Çetin, "Bir Mevlevî Eseri Menâkıbü'l-Ârifin'de İktisat Tarihimize (Ticaret) Dair Bilgiler", *Gazi Türkiyat*, 2, (2008), s.96; Sabri Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 2006, s.33,34.

⁴³ Köprülü, 1953, a.g.e. s.63.

⁴⁴ Eflâkî, 1973, a.g.e. I, s.67.

toplumsal statüsü olmayan hor görülen insanlardan başka bir şey değildi. Toprağa bağlı zenginler sınıfı tarafından kıskanılıyor ve her fırsatta ezilmeye çalışılıyorlardı. Bundan dolayı Avrupa’da tüccarların hukuku X. yüzyıldan itibaren, ticaretin gelişmeye başlamasıyla oluştu.⁴⁵ Buna karşılık Türklerde tüccarların statüsü daha Orta Asya’da oluşmaya başlamıştır. Bu çerçevede Kutadgu Bilig’de *Tüccarların yurtluk edinmesi gerekmiyor, gümüş onun toprağı, suyu ve bağıdır*” sözü, eski bir geleneğin devamı niteliğinde idi.⁴⁶

XII. yüzyılın sonlarında ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da yaşayan Zencânî, Sultan Alâeddin Keykubad’a sunduğu Siyasetnâme adlı kitabında toplumun sosyal sınıfları hakkında Eflâkî’nin vermiş olduğu kayıtları teyit eder bilgiler vermektedir. Buna göre; vezirler, valiler ve kadılar zümresinin ardından ahali dört kısma ayrılır. Bunlardan birinci grubu ulemâ (bilginler), ikinci grubu meşâyih ve sülehâ, üçüncü grubu esnaf ve tüccar, dördüncü grubu çiftçiler oluşturur.⁴⁷ Burada tüccarlar ile sultanın merhametli ve adaletli olması gerektiği, çiftçiler ise memleketin asıl sahipleri olduğu vurgulanmıştır.

Tüccarlar üstlenmiş oldukları tarihi rolleri itibari ile haberci, gözcü, gerektiğinde gözü pek bir elçi gibi görev alabiliyorlardı. Ülkeler hakkında bilgi almak isteyen hükümdarlar genellikle tüccarlara elçi olarak görev veriyordu. Nitekim Ögedey Kaan (1229-1241) tarafından Alâeddin Keykubad’a elçilik vazifesi ile görevlendirilen Şemseddin Ömer-i Kazvinî meşhur bir tacir idi. Moğol hükümdarı, Alâeddin Keykubad ve Anadolu ile ilgili detaylı bilgileri bu tacirden almıştı. Tacir elçilik görevini tamamlayıp tekrar Ögedey Kaan’ın huzuruna vardığında Alâeddin Keykubad’ın gönderdiği hediyeleri ilettikten sonra, vefat haberini de vermişti.⁴⁸

Öte yandan Selçuklu Devleti ticaretin güvenliğine ve tüccarlara özel önem veriyor ve malları soyulan tüccarların zararlarını hazineden ödüyordu. Bu zamanına göre bir çeşit devlet sigortası demektir. Bundan başka, Selçuklu hükümdarları bağ, geçiş ve gümrük vergilerini çok düşük oranlara indirerek veya tamamen kaldırarak ticareti, dolayısıyla tüccarları destekliyorlar ve teşvik ediyorlardı. Bu durum uluslararası ticaret yapan

⁴⁵ Polat, 1992, a.g.t. s.89.

⁴⁶ Gordlevski, 1988, a.g.e. s.209,211.

⁴⁷ Zencânî, *Sultana Öğütler, Alâeddin Keykubad’a Sunulan Siyasetnâme*, Haz. Hüseyin Adaloğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s.219,220,221.

⁴⁸ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.448, 451; Gordlevski, 1988, a.g.e. s.209.

tüccarların Anadolu'ya rahat bir şekilde gelmesine ve ticaretin ve ekonominin gelişmesine yol açıyordu.⁴⁹ Nitekim Konya'da Ahilerin reisi Ahi Ahmet-şah, beraberinde binlerce asker ve rind bulundurabilecek kadar zengin ve meşhur bir şahıs idi.⁵⁰

Bütün bu gelişmelere paralel olarak XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Selçuklu hükümdarları (İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddin Keykubad) olmak üzere büyük devlet ricalinin, kadıların, müderrislerin, muhtelif tarikat ve tasavvuf mensuplarının ve büyük tacirlerin Ahi Teşkilatına girdiklerini görülmektedir.⁵¹

Sosyal Politikalar

Sosyolojik açıdan Selçuklu toplumu iki farklı insan unsurunu bünyesinde barındırıyordu. Bunlardan birincisi göçebe ve yarı göçebe hayat yaşayan Türkmenler, diğeri ise göçlerle birlikte çoğalan müslim ve gayrimüslim yerleşikler yani şehirli ve köylüler idi.⁵² XIII. asra kadar yerleşik gayrimüslimler çoğunluğu teşkil ediyordu. Merkezî yönetim için üretim politikaları açısından gayrimüslimler de önemli bir yer tutuyordu. Devletin kuruluş yıllarında göçebe ve yarı göçebe Türkmen nüfusunun kesafeti ve faaliyetleri yönetimin çıkarları ile örtüşüp ön plana çıkarken devlet kurumlarının yerleşmesi ile başta ekonomik nedenler olmak üzere birçok sebepten ötürü yerleşikler ön plana çıkmaya başladılar. Göçebe Türkmenler ise uç bölgelere gönderildi ve bu sayede devlet onların sebep olduğu ekonomik ve siyasî buhranlardan kurtulurken aynı zamanda sınır boylarında Bizans ile mücadelelerde önemli bir avantaj elde etti.⁵³

⁴⁹ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e., s.115,169,201; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't- Târih*, C.XII, Terc. A. Ağırakça, A. Özaydın ve M. Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1987 s.242. Turan, 1993, a.g.e. s.285,343; Turan, 1988, a.g.e. s.124-128.

⁵⁰ Eflâkî, 1986-II, a.g.e. s.31.

⁵¹ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.175,251; Köprülü, 1953, a.g.e. s.91.

⁵² Selçuklular zamanında Anadolu'da iktisadi faaliyetler insanların yaşam tarzlarına bağlı olarak gelişmiştir. Türk toplumunda göçebeler ve yarı-göçebeler at ve koyun yetiştirmekte, köylüler çiftçilik yapmakta, şehirlerde yaşayanlar ise imalat sektöründe kendilerini geliştirmişlerdi. [Sümer, Faruk, "Beylikler Devrinde İçtimaî-İktisadî Durum, Dinî, Millî ve Kültür Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 78, (1992), s.42].

⁵³ M. Said Polat, "*Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimai ve İktisadî Hayat*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.70.

İbn Haldun, devletin sosyal politikalarının nasıl olması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre; fakirin, dul kadınların ve öksüzlerin kaygısını taşımak, onlara kendi hazinenden özel maaşlar bağlamak, aynı şeyi körlere ve Kur'an'ı ezbere okuyabilen kimselere de yapmak gerekir. Hazineye takatinin üstünde bir yük yüklememek kaydıyla, hasta Müslümanlar ihtiyacını giderecek ve onları tedavi edecek hizmetçilerle tabiplerin bulunduğu, memurlardan oluşan hastaneler inşa etmek gerekir.⁵⁴ Bu durum Müslüman devletlerin sosyal devlet anlayışlarının bir sonucudur.

Selçukluların Anadolu'yu fethi sadece siyasi ve dinî açıdan değişimi değil aynı zamanda sosyal ve hukukî açıdan değişim ve dönüşümü ifade ediyordu. Öncelikle Bizans Anadolu'sunda toprak aristokratları çok geniş toprakları mülkiyetlerinde bulunduruyorlardı. Köylüler genellikle topraksız ve esir muamelesi görüyorlardı. Süleymanşah (1075-1086) Selçuklu Devleti'ni tesis edince hâkim olduğu toprakları mirî toprak haline getirerek devlet mülkiyeti sistemini getirdi. Bu uygulama ile sadece Türkler değil Anadolu'nun yerli halkı da dâhil edilerek topraksız köylüye ve çiftçiye işleyebileceği kadar toprağın tasarruf hakkı verilmiştir. Bu durum toplumda hukukî ve sosyal açıdan büyük değişiklikler meydana getirmiş, Anadolu'nun yerli halkı adalete ve toprağa kavuşmuş ve bu halkın Selçuklu yönetimini tercih etmesini sağlamıştır. Selçuklu yönetiminin askerî, idari ve sosyo ekonomik nizamı bu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir.⁵⁵

Sahib Kivâmü'd-din İbn Râhat'ın Sivas'ta 721/1321 tarihli vakfiyesinde yukarıda ismi geçen sosyal politikaların sonucunda gelirlerinin beşte biri akrabasından fakir olanlara, yaşlılara, yetimlere, dullara ve hapisanedeki mahpuslara ayrılmıştı ki örneğin mahpuslara ayrılan miktar yılda 220 dirhem idi.⁵⁶

Selçuklu Devleti'nin sosyal politikalarının izleri hem ahilik ilkelerinde hem de fütüvvet-nâmelerde kendisine yer bulmuştur. Bu fütüvvet-nâmelerde 13 ve 14. yüzyıl toplumun sosyal hayatına yön veren

⁵⁴ Charles Issawi, "İbn Haldun'un Ekonomik Meselelerdeki Analizleri", Çev. Abdulkadir İlgen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 136, (2002), s.11.

⁵⁵ Turan, 1980, a.g.e. s.177-178.

⁵⁶ Sahib Kivâmü'd-din İbn Râhat, (H.721/1321) *Sahib Kivâmü'd-din İbn Râhat Vakfiyesi*, VGMA (Defter No: 578), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara; Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Devri Kaynakları Olarak Vakfiyeler", *Studi Preottomani e Ottomani*, Napoli 1976, s.161.

“hayır iş yapanın bunu söylememesi, misafire hizmet etmesi, cömert olması ve kendi emeği ile geçinmesi, kötülük yapana iyilik yapması, hatayı kendinden araması, kibirli olmaması, gönlünde haset kin tutmaması, zina etmemesi, içki içmemesi, iki yüzlü olmaması, hırsızlık yapmaması, haramdan kaçınması, vefalı olması, sözünde durması, insanları ve hayvanları incitmemesi...⁵⁷

gibi bazı prensip ve uygulamalar ele alınmıştır. Bu uygulamalar Selçuklu toplum hayatına yön vermiştir.

Selçuklu Devleti'nin sosyal politikalarının bir gereği olarak kurulan sosyal yardım kuruluşları, zaviyeler (Ahi zaviyeleri), hastaneler, akıl hastaneleri, fakirhaneler çok yaygın idi ve ülkenin yaşam standartlarını bir hayli yükseltiyordu. Bu amaçla bilinen ilk hastane ve tıp okulu I. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından kız kardeşi adına (Gevher-i Nesibe hastanesi, 1205) Kayseri'de inşa edilmiştir. Gevher-i Nesibe hastanesini 1217 yılında İzzeddîn Keykâvus tarafından Sivas'ta kurulan Dârü'ş-şifa Hastanesi ve Alâeddin Keykubad tarafından Konya'da kurulan Dârü'ş-şifa-i Alâi Hastanesi takip etmiştir. Sayıları zamanla artan sosyal kuruluşlar ve hastaneler dönemine göre çok ileri bir medeniyetinin ürünü idi.⁵⁸

Tarımsal Üretim ve Hayvancılık

“Kanallar açmak, belli başlı ırmaklara yataklar kazmak, büyük sulardan geçiş için köprüler yapmak, köyleri ve tarım alanlarını mamur kılmak, surlar inşa etmek, yeni şehirler kurmak gibi cihanın imarı ile ilgili şeyler yapsın; güzel oturulacak yerler vücuda getirsin; ana yollar üzerine ribâtlar, ilim talipleri için medreseler yapılmasını emretsin. (Sultan); ta ki adı daima kalsın, bu işlerin sevabı öteki dünyada onu bulsun, reaya daima (hayır) dualar etsin.”

Nizâmü'l-mülk

⁵⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.86-87; Ayhan Pala, “Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgâzî Fütüvvet-nâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi*, 44, (2007), s.189.

⁵⁸ Rice, 2015, a.g.e. s.98; Turan, 1997, a.g.e. s.347; Refik Turan ve Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edt. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.497.

İnsanoğlu için ziraat, zanaat ve ticaret tabîî geçim kaynaklarıdır. Ziraat bunların en önemlisidir ve hepsinden önce gelir, ilkidir. “Çünkü o basit, tabîî ve insiyakîdir”, fazla bilgi ve öğrenime ihtiyaç duyulmaz. Bundan dolayı çiftçilik zanaatı insanlığın atası kabul edilen ve onun bulup öğrettiği bildirilen Hz. Adem’e atfedilir. Hz. Adem’e nispet edilmekle çiftçiliğin en eski ve insanın fitratına en uygun mesleklerden biri kabul edilir. Zanaatkarlık ve hünerli iş sahibi olmak geçim vasıtalarının ikincisidir. Önem bakımından ziraattan sonra gelir. Hünerli iş sahibi olmak karmaşıktır ve daha fazla düşünce, kavrayış ve uygulama gerektiren bir özelliğe sahiptir. Bu zanaatı insanlığın ikinci atası olan Hz. İdris’e atfederler.⁵⁹

Konfor ve lükse yönelik mesleklerden önce hayatın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan meslekler gelir. Bundan dolayı insanlar kendilerini ziraat, tohum ekmek ve ağaç dikmeye, bir kısmı da ürünleri kullanmak maksadı ile koyun, manda, keçi, arı ve ipekböcekçiliği gibi hayvanları beslemeye hasrederler.⁶⁰

Tarım teknikleri ve zirai gelenek⁶¹ Anadolu’ya Türkmenler yerleşmeye başlamalarından çok önceleri teşekkül etmişti. Daha Roma İmparatorluğu Dönemi’nde gelişimini büyük ölçüde tamamlamış belki de çok az değişiklikle devam etmiş olan tarım teknikleri ve zirai geleneğin Bizans, Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi’nde devam ettiğini söyleyebiliriz. Asırlar boyu farklı kültür ve medeniyetlerin geliştiği bu bölgede farklı tarım ürünleri üretilmiştir. Buğday, pirinç, zeytin, üzüm; yün; balık bölgenin en dikkat çekici olan ticareti yapılan ürünleri idi.⁶² Türkiye Selçukluları zamanında ise uygulanan iktâ⁶³ sistemi sayesinde zirai yapı bir hayli gelişti. Bu nedenle Selçuklu Türkiye’sinde Konya, Aksaray, Ankara, Eskişehir, Niğde, Kırşehir, Sivas Kayseri, Malatya ve Erzincan gibi şehirler önemli

⁵⁹ Issawi, 2002, a.g.m. s.6-7.

⁶⁰ Issawi, 2002, a.g.m. s.6-7.

⁶¹ Bir çift öküz ve toprağı açmaya yarayan tekli saban kullanılmakta idi.

⁶² Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul 1989, s.151; Polat, 1997, a.g.t. s.80.

⁶³ Bu sistemde arazilerin çoğu mirî yani devlete aitti ve çiftçilere işleyebilecekleri kadar toprak dağıtılıyordu. Çiftçiler de ürettikleri ürünlerin üçte birine yakın kısmını devletin temsilcisi konumunda bulunan iktâ sahibine vermekle yükümlü idiler Turan, Osman, “İktâ”, *Makaleler*, Haz. Altan Çetin, Bilal Koç, Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s.383; Bal, 1998, a.g.t. s.46; Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklularında İktâ”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, (2004), s.142.

buğday üretim merkezi haline geldi.⁶⁴ Bu durum Anadolu'da yoğun bir şekilde hububat ekimi yapıldığını göstermektedir.

Göçebeler arasında yerleşikliğe geçenler ziraata yöneldiler ancak bir taraftan da en azından kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar hayvan beslediler. Sürüleri için tuttıkları çobanları vasıtası ile de yaylak ve kışlak hayatını devam ettirdiler.⁶⁵ Ömerî'ye göre XIV. yüzyılda Anadolu'da küçük ve büyükbaş hayvanlar buradaki at, koyun ve sığırlar hesaba kitaba sığmayacak kadar çoktur.⁶⁶

Türkmen beyleri çiftçileri ve zanaatkarları kendi topraklarına iskân etmeye gayret etmişlerdi. Bunlardan Belek Bey, 1122 yılı kış aylarında Ermenilere ait olan Mar Bar Çumra adlı Manastırın bulunduğu bölgeyi bir baskın ile ele geçirdiğinde halka merhamet etmişti. Onları esir etmediği gibi hepsinin hayvan ve eşyasını iade ettikten sonra onlara kendine ait olan Hanzit bölgeden köyler tahsis etmişti.⁶⁷ Tıpkı Türkmen beyleri gibi Selçuklu hükümdarları da ziraata büyük önem vermişlerdir. Onlar savaş esnasında Bizans ülkesinden tutsak alınan ailelere Selçuklu ülkesinde toprak vermiş, tohumluk ve ziraat aletleri sağlamış ve onları beş yıl boyunca vergiden muaf tutmuşlardı. Selçuklu hükümdarlarının adaletini duymuş olan Bizans ailelerinden birçoğu da kendiliklerinden Selçuklu ülkesine göçüp aynı hakları elde ediyorlardı.⁶⁸ Bizans İmparatoru İoannes, bu duruma engel olabilmek için, 1142 yılında, Antalya'ya sefer düzenlediğinde Beyşehir Gölü'nün adalarında yaşayan Rumlardan Selçuklular ile olan ilişkilerini kesmelerini, tekrar Bizans hâkimiyetine girmelerini istedi. Ancak Rum halkı İmparatorun beklemediği bir şekilde isteğini reddetti. Çünkü Rum halkı ile Türkler arasında adalet esasına dayanan bir ilişki vardı. Hepsi Konya'ya rahatça gidip geliyor, eşit koşullarda ticaret yapıyor, dostluk kurabiliyorlardı. Dönemin Bizans tarihçisi Niketas'e göre, bu Rum halkı davranış ve gelenek bakımından âdeta Türkleşmiş idi. Bu nedenle de

⁶⁴ Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Nuzhetü'l-Kulub*, Tashih ve tahşiyeye Gay Listrong İngilizisi, Leyden 1915, s.98; Polat, 1997, a.g.t. s.133.

⁶⁵ Polat, 1997, a.g.t. s.48.

⁶⁶ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l-Ebsâr)*, Çev. Not. Ahsen Batur, Selenege Yayınları, İstanbul 2014, s.20.

⁶⁷ Süryani Mihail, *Süryânî Patrik Mihail'in Vekâinâmesi (1042- 1195)*, İkinci Kısım (Neşredilmemiş Notlar), Çev. Hrnt D. Andresyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1944, s.68; Polat, 1997, a.g.t. s.61.

⁶⁸ Faruk Sümer, "Selçuklular Devrinde Ticaret", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 83, (1993), s.9.

Bizanslıları kendilerine düşman görüyorlardı.⁶⁹ Türkiye Selçuklu hükümdarlarının uygulamış oldukları ziraat politikaları Anadolu'da tarımın hızlı bir şekilde gelişmesine vesile olmuş ve uluslararası pazarlarda ihraç edilen ürünlerin kolaylıkla alıcı bulmasına zemin hazırlamıştır.

Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin üretim ve tüketimleri at, koyun ve onların türevleri üzerine kurulmuştu. Sığır hantal yapısı ve göçlere dayanıklı olmadığından üretimde yeri yoktu. Bunun yanında keçi, koyun kadar üretim ve tüketimleri çok olmasa da Türkmenler tarafından tercih edilmekte idi. Meşhur Ankara keçisinin bu esnada Anadolu'ya Türkler tarafından getirildiği tahmin edilmektedir.⁷⁰ Küçükbaş hayvanlarının üretimlerine bağlı olarak Anadolu'daki göçebe Türkmenlerin temel besin maddeleri de süt, süt ürünleri ve et olmuştur.

X. yüzyıl Bizans Anadolu'sunda ekonominin temelleri büyük oranda hayvancılığa dayanıyordu. Muhtemelen Türkler Anadolu'ya gelince bu bölgede Bizans için at yetiştiren özel at çiftlikleri ellerinden çıkmış böylece Bizans ordusu teçhizat bakımından zayıflamıştı. Bu önemli at çiftlikleri bu defa Selçukluların eline geçmişti. Buna ilaveten hayvan yetiştiriciliğini iyi bilen göçebe Türkmenlerin bölgeye gelişleri hayvancılığa zenginlik katmış ve ticarete mevzu bahis olmuştur. Anadolu'nun meşhur iğdiş atları Kastamonu ve havalisinde yetiştiriliyordu. Özel çiftliklerinde yetiştirilen soylu atlar ihraç ediliyordu. Oldukça değerli olan bu atların seçereleri dahi biliniyordu. XIV. yüzyılın başında Germiyan beyliği toprakları bu atların⁷¹ yetiştirildiği yörelerin başında geliyordu.⁷²

Orta Çağ kaynaklarında verilen bilgilere göre, Anadolu'dan İran, Irak ve Suriye gibi İslam ülkelerine sürüler halinde canlı hayvan ihraç ediliyordu. Canlı hayvanlar arasında çok sayıda koyun, kıymetli Türkmen atları ve katırları vardı. Sürat, çeviklik ve dayanıklı bakımından çok ünlü olan Kastamonu, Kütahya ve Karaman atları, yabancılar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınıyordu. Satın alınan atlar ancak geniş alanlarda,

⁶⁹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 25; Vryonis, 2020, a.g.e. s.161.

⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1998, s. 317; Polat, 1997, a.g.t. s.45.

⁷¹ Ömerî'ye göre; *Diyar-ı Rum'da onların atlarıyla yarışacak at yoktur. Hiçbir at onların atlarını geçemez, tozuna dahi yetişemez. Atları daima en iyi cins atlardır ve her birinin seçeresi vardır. Bu atlar halk arasında babası filan, anası filan diye tanınır.*

⁷² Ömerî, 2014, a.g.e. s.158; Polat, 1997, a.g.t. s.144.

sur dışlarında kurulan pazarlarda satılmakta idi. Bu pazarlara “at pazarı” adı verilmiştir ki günümüze “at meydanı” olarak gelmiştir.⁷³ Bu ticarettten elde edilen kazançlar Türkmenleri ve beyleri zenginleştiriyordu.

Türkiye’de buğday, arpa, meyve ve pamuk üretiminde çok ilerlemişti. İbnü’l Esîr bu durumu XIII. asırda “Harran’da yağmur yağmazsa Suriye’de kıtlık olur” atasözü ile ifade ediyordu. Akdeniz sahillerinde narenciye üretimi başta geliyordu. Konya’nın Kamereddin kayısısı çok meşhur idi ve Mısır’a ihraç ediliyordu. Zenginler Irak, Şam ve Mısır’dan gelen şekeri kullanırken halk şeker ihtiyacını meyve ve pekmez ile karşılıyordu.⁷⁴

Kayseri, Sivas, Aksaray ve Konya şehirlerini birbirine bağlayan yollar üzerinde sulama kanalları, tarlalar, otlaklar ile kayısı, şeftali, erik, armut ve badem bahçeleri uzanıyordu. Hemen her şehrin etrafında sebze ve meyve bahçeleri bulunuyordu. Şehir halkı gelirlerinin önemli bir bölümünü bu bahçelerden sağlıyordu. Savaş durumunda şehri kuşatanlar halkı çaresiz bırakmak için ilk olarak bu bahçeleri tahrip ediyorlardı.⁷⁵ Bu durum Anadolu’da meyve üretiminin önemli bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bu ürünler ihraç malları arasında yer alması bakımından önem arz etmektedir.

Sanayi ve Üretim Politikaları

Selçuklu şehirlerinde üretim faaliyetlerini düzenleyen ve geliştiren Ahiler idi. Kendi aralarında hiyerarşik yapılanmaya sahip olan ahiler, Şeyhlerinin yönetiminde standart üretim yapmaya çalışıyorlardı. Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi önemli Anadolu şehirlerinde dünyanın her tarafından gelen tüccarlar bulunduğu gibi Selçuklu tüccarları da dünyanın hemen hemen her tarafına ticaret amacı ile gidiyorlar idi. İranlı meşhur tüccar Şemseddin Ömer Kazvinî, Moğol hükümdarı Ögeday Han’ın elçisi olarak Alâeddin Keykubad’a gelmiştir.⁷⁶

Güvenliğin sağlanması, ticaretin gelişmesinde önemli bir etken olurken bu faaliyetler sonucunda mal talebinin yükselişi ile sınai ürünlerinin

⁷³ Ömerî, 2014, a.g.e. s.158; Salim Koca, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, *Erdem (Türklerde Hoş Görü Sayısı-II)*, 8/23, (1996), s.480; Metin, 2021, a.g.e. s.112.

⁷⁴ Turan, 1980, a.g.e. s.176; Ömerî, 2014, a.g.e. s.144.

⁷⁵ İbn Battûta, 2010, a.g.e. I, s.403,406; İbn Bibi, 1996, a.g.e. I, s.52,139,206,267.

⁷⁶ İbn Bibi, 1996-I, a.g.e. s.450; Mehmet Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası”, *Bellekten*, 50/198, (1986), s.617.

üretimini artmasını da sağlamıştır. Malların pazarlanması rast gele yapılmıyordu. Devletin sını ve üretim politikaları gereği büyük ve daha küçük şehirlerde ticaret mallarının satıldığı özel hanlar inşa edilmişti (pirinççiler hanı, pamukçular (penbe-furûşan) hanı, şekerçiler (şeker-furûşân) hanı gibi).⁷⁷ Muhtemelen bu çarşılarda toptan ve perakende satışlar yapılmakta idi. Bu dönemde Anadolu'da gelişen ve dikkat çeken bazı sanayi ürünleri şöyledir:

Dokuma Sanayi

Dokumacılık, göçler öncesi eski Türkler arasında yaygın olarak bilinen ve işlenen zanaat kollarından birisidir. XI. yüzyılda Türkler kumaş ve benzeri şeyler dokuyanlara “közek” diyorlardı. Dokuma işinde yapılan işlemler sırası ile yünün didilmesi, eğrilmesi, yumak yapılması ve tezgâhta dokunması idi⁷⁸ Hayvancılığın bir neticesi olarak ortaya çıkan dokumacılık hem günlük ihtiyaçların karşılanmasında hem de sanat eserlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu zanaatı Türkistan'dan Anadolu'ya taşıyan Selçuklular, halıcılık ve dokumacılıkta meşhur olmuşlar ve uluslararası bir üne kavuşmuşlardı. Nitekim 1271 yılında Anadolu'ya gelen Marco Polo, “Diyebilirim ki dünyanın en güzel halılarını bu insanlar dokuyorlar. Çok nefis ipekli ve muslin kumaşlar da dokuyorlar.”⁷⁹ şeklinde ifade ederek bu halıları övmüştür.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde şehirlerde dokumaların yapıldığı tezgahlar yaygındı. Malatya'da dokuma yapan on iki bin tezgâh vardı. Dokumalarda kullanılan boyalar Konya, Sivas ve Kırşehir'in boyahanelerinde üretiliyordu. Çoğu göçebeler tarafından dokunan Aksaray, Erzurum, Konya, Sivas ve Uşak halıları, Antalya'nın ipekleri, Erzincan Buharinleri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman renkli kumaşları, Denizli'nin altın işlemeli bezekleri, Ankara ve Sivas'ın yünlü kumaşları Avrupa ve İslam ülkelerine ihraç ediliyordu. XIII. yüzyılda Sivas halıları Bağdatlı tüccarlar tarafından aranan bir üründü. Aksaray'da yapılan nefis yünlü halılar ise Suriye, Mısır, Irak, Hindistan, Çin ve Türkistan'a ihraç

⁷⁷ Eflaki, 1986-I, a.g.e. s.91,101; Polat, 1997, a.g.t. s.167.

⁷⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, C.I, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.391; Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara 1997, s.113, 372.

⁷⁹ Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi*, C.I, Haz. Filiz Doküman, Tercüman Yayınları, İstanbul Tarihsiz, s.20.

ediliyordu. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yün, tiftik, pamuk ve ipekten kumaşlar üretiliyordu.⁸⁰

Yün ve tiftiği bol olan Anadolu'da dokuma endüstrisi gelişmişti. Alâeddin Keykubad'ın Venedikliler ile yaptığı anlaşmada ham ve işlenmiş ipek ihraç malları arasında anılmakta ve tüccarlar arasında Türkiye ipekleri "Seta Turchia" adı ile tanınmakta idi. Aksaray halılarında başka Denizli örtüleri de çok tanınmış bir ürün olarak ihraç ediliyordu. XIII. yüzyılda dokumacılık işleri ile uğraşan pek çok ahi bulunmakta idi ve Türkiye Selçukluları Dönemi'nde dokumacılar için câme-bâf, cüllâh, culâhe, bâfende, nessâc ve hullebâf kelimeleri kullanılmakta idi.⁸¹ Kaynaklarda üretilen dokuma ürünlerini kimlerin sattığına dair bilgi verilmemektedir. Muhtemelen Bezzâz ismi verilen bez ve kumaş satan tüccarlar tarafından ya da başka bir isimle anılan esnaf tarafından satılmakta idi. Ahi şecerenamelerine göre ahi dokumacıların manevi önderi, piri Hz. Şit peygamberdir.⁸²

Dericilik

Anadolu'da tarım ve hayvancılığa bağlı olarak gelişen meslek dallarından biri de dericiliktir. Türkler XI. yüzyılda tabaklanmamış deri anlamına gelen gön (kön) kelimesini kullanıyorlardı. Tabaklanmış deriye ise "koguş" ismini veriyorlardı.⁸³ Dericilik için gerekli olan hammadde göçebe ve yarı göçebelerin yetiştirdikleri hayvanlardan bol ve ucuz bir şekilde temin ediliyordu. Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin sanayide kullanmadan önce tabaklanması ve terbiye olması gerekmektedir ki bu işlemi yapan zanaatkara debbağ denilmektedir. Debbağların çalıştığı yere ise debbağistan (tabakhane) denilmekte idi. Bu debbağistanlar genellikle su kenarlarına ve şehrin dışına kurulurdu. Şehirlerde bu hammaddeleri işleyen debbağlara ait birçok imalathane vardı.⁸⁴

Deriden "edik" veya "etükçi" denilen ve kısa ve uzun çizmeler, sokman (bir çeşit çizme) gibi ürünler elde ediliyordu. Ayrıca deri işleri ile ilgili

⁸⁰ Turan, 1997, a.g.e. s.364; İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Şehrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/1, (1981), s.369; Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi", *Bellekten*, 64/241, (2000), s.806.

⁸¹ Turan, 1997, a.g.e. s.364; Merçil, 2000, a.g.e. s.18-19.

⁸² *Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri, Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler*, Haz. M. Fatih Köksal vd., Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2008, s.9,121.

⁸³ Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e. III, s.140; Genç, 1997, a.g.e. s.38.

⁸⁴ Merçil, 2000, a.g.e. s.33.

ayakkabıcı (başmakçı), semerci (pâlân-ger), kürkçü (pûstîn-dûz), deri elbiseci ve eğer işleri ile uğraşan serraçlar gibi meslekler grupları gelişmişti. Bu meslekler grubunun her biri için yapılmış ayrıca çarşılar bulunuyordu. Uluslararası ticarete Türk derileri (sahtiyân) çok meşhur idi ve Batılı tüccarlar ile Suriyeli ve Mısırlı tüccarlar bu derilerden çok miktarda satın alıyorlardı. Bu deriler arasında en çok rağbet göreni kırmızı ve mor renkte olanları idi.⁸⁵

Ahi Evran'ın debbağlık mesleğini icra etmesi ve debbağların piri kabul edilmesi bu zanaata Ahi Teşkilatı içerisinde önem kazandırmıştır. Bundan dolayı debbağlar diğer esnaf zümreleri üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardır.⁸⁶ Bu dönemde Kırşehir'de olduğu gibi Kayseri'de de dericilik mesleği ile meşgul olanların kurduğu Debbağlar Mahallesi,⁸⁷(Mahalle-i Debbağın) Osmanlı arşiv kayıtlarında mevcuttur.⁸⁸ Bu durum Anadolu'da deri ve dericilik mesleğinin gelişimini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu şehirlerde üretilen deriler Yabanlu Pazarı gibi uluslararası pazarlarda satışa sunuluyordu.

Madencilik

Selçuklu şehirlerinde madenlerden çıkartılan cevherler işleniyor ve ihraç malları arasında kendisine yer buluyordu. Sivas yakınlarında demir, Kastamonu ve Diyarbakır şehirlerinde bakır cevheri çıkartılıp işleniyordu. Ayrıca Bayburt, Amasya'nın Gümüşhacıköy, Kütahya, Kayseri'ye bağlı bir ilçe olan Sarız'da (Sarus) gümüş madenleri vardı. Para basmak için kullanılan gümüş cevheri devlet için bir hayli önemli idi. Avrupa'da XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar tekstil endüstrisinin ihtiyaç duyduğu şap madenin çoğu Anadolu'dan karşılanıyordu. Anadolu'da iki önemli şap madeni bulunuyordu. Bunlardan birincisi Kütahya'da iken, ikincisi Giresun'a bağlı Şebinkarahisar'da (Şapın-Karahisar) idi.⁸⁹ Bu dönemde

⁸⁵ Genç, 1997, a.g.e. s.113,189; Sümer, 1985, a.g.m. s.7.

⁸⁶ Ahmet Kala, *Debbağlıktan Dericiliğe, İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul 2012, s.30.

⁸⁷ Caca Oğlu Vakfiyesinde meslekleri debbağlık olan ve isimleri Hüseyin el-Debbâğ, Emineddin el-Debbâğ, Hüsam Tabak, şeklinde geçen şahsiyetler bulunmaktadır (Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din, 1988, a.g.e. s.109,112,121).

⁸⁸ Refet Yınanç, ve Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri*, C. I, Kayseri 2009, s.18.

⁸⁹ Faruk Sümer, "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, (1989), s.159-164; Kayaoğlu, a.g.m. s.369.

Sarız'da akça kesilen bir darphane mevcuttu. Günümüzde de Sarız ilçesinin güneyinde Büyük Gümüşgün ile Küçük Gümüşgün köyleri bulunmaktadır.⁹⁰ Bu durum bu bilgileri teyit etmesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Türkiye Selçukluları Döneminde (I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddin Keykubad) Anadolu son derece mamur, müreffeh ve ticari yönden oldukça gelişmiş bir bölge idi. Fiyatların kontrol edilmesi ve sağlıklı bir şekilde devam etmesi için gerekli alt yapıyı Ahilik Teşkilatı oluşturmuştur. Ahilik Teşkilatı sadece ekonomik bir alt yapı değil aynı zamanda etki alanında yaşayan insanların zihnî ve fikrî dünyasını derinden etkileyen sosyal ve ekonomik bir teşkilattır.

Selçuklu hükümdarlarının uyguladıkları siyasi ve ekonomik politikaların temelini, Anadolu'nun siyasi birliğinin sağlanması ticaret güvenliğinin tesis edilmesi özellikle transit ve dış ticaretin gelişmesi ile gelişime uygun yapıların (kervansaraylar, hanlar) inşa edilmesi oluşturmuştur. Bu yolla mamul mal ve hammadde tedarikinde güçlük çekilmemesi ve ihtiyaçların karşılanması ana hedefler arasında idi.

Şehirleri ve limanları zengin olan Anadolu'da ticaret gelişmiştir. Gümrük vergi oranlarının düşük oluşu, üretim bolluğu, otlak ve hayvanların verimliliği ve denizlerle çevrili olması jeopolitik bakımından önemini artırıyordu. Bu durum Anadolu'da yapılan ticareti uluslararası bir düzeye taşıyordu.

Selçuklu ekonomisinin ne kadar gelişmiş olduğunu Selçuklu vakfiyelerinde şehirlerdeki çarşılar hakkında verilen bilgilerden çıkarmak mümkündür. Vakfiyelerdeki çarşı isimlerinden hareketle Sivas ve Kırşehir'de ne denli yoğun bir üretimin yapıldığı ve bu gölgelerdeki ticari faaliyetlerin canlılığı rahatlıkla anlaşılabilir. Ayrıca bu üretime bağlı olarak ürünlerde olduğu gibi çarşı ve pazarlarda da uzmanlaşmaya gidilmiştir. Örneğin Kunduracılar Çarşısı, Kasaplar Pazarı, Marangozlar Çarşısı, Un Pazarı, Demirciler Çarşısı, Okçular Çarşısı ... gibi.

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Selçuklu Anadolu'su büyük bir ekonomik gelişmeye sahne olmuş ve ülke XIII. yüzyılın sonlarına değin başta tarım, hayvancılık, zanaat, ticaret ve imalatta en parlak dönemlerinden

⁹⁰ Sümer, 1985, a.g.e. s.77-78.

birini yaşamıştır. Bu durum Ahiliğin Anadolu'da ticari ve ekonomik ilişkiler üzerinden gelişip yayılmasında etkili olmuş ve bu çerçevede Ahi Teşkilatı Anadolu'da en etkili olduğu dönemlerden birini yaşamıştır.

Kaynakça

Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I-II, Çev. Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986.

Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Örnek Matbaası, Ankara 1952.

Bakır, Abdülhalik, "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi", *Bellekten*, 64/241, (2000), s. 749-826.

Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklularında Ticarî Hayat 1220-1277", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004.

Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul 1989.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul 1994.

Chaudhuri, Kirti Narayan, "Müslüman Topluların Ekonomisi", *Cambridge Resimli İslam Ülkeleri Tarihi*, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Çelik, Rifat İlhan, "Ahiliğin Temellerinden İki Önemli Şahsiyet: Şeyh Sühreverdi ve Alâüddin Keykubad'ın Fütüvvet Teşkilatına Girişi", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, (19-20Eylül 2012), s. 165-179.

Çelik, Rifat İlhan, "Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddin Keykâvus", *Tarihçi*, 2 /1, (Ocak 2022), s. 83-99.

Çelik, Rifat İlhan, *"Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi"*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

Çetin, Altan, "Bir Mevlevî Eseri Menâkıbü'l-Ârifin'de İktisat Tarihimize (Ticaret) Dair Bilgiler", *Gazi Türkiyat*, 2, (2008), 89-99.

Çetin, Altan, "Memlûk Dönemi Doğu Akdeniz Müslüman Şehirlerinin Ekonomik Yüzü: Çarşılar", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, (Temmuz 2009), s. 369-384.

Genç, Reşat, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara 1997.

Gordlevski, Vladimir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.

Göksu, Erkan, "Türkiye Selçuklularında İktâ", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, (2004), s. 137-154.

Gölpınarlı, Abdülbâki, "Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, (Ekim 1953-Temmuz 1954), s. 76-153.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul 2011.

Gürel, Raşan, "Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i Kebir veya Miftâhü'dekâyık fi beyâne'l-fütüvveti ve'l-hakâyık)", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Ahi Teşkilatı Haline Dönüşmesini Sağlayan Faktörler", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri*, (5-7 Ekim 2017), s. 475-493.

Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Nuzhetü'l-Kulub*, Tashih ve tahşiye Gay Listrong İngilizisi, Leyden 1915.

Heyd, Wilhelm, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.

Issawi, Charles, "İbn Haldun'un Ekonomik Meselelerdeki Analizleri", Çev. Abdulkadir İlgen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 136 (2002), s. 141-156.

İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatmâmesi, C. I, II*. Incl. ve Not. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2010.

İbn Bibi (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Caferi Er-Rugadi), *El-Evâmîrül-Alaiye Fî'l-Umuri'l-Alaiye, C. I-II*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İbnü'l-Esir (Muhammed b. Muhammed Abdu'l-vâhid es-Seybânî İbnü'l-Esir), *el-Kâmil fi't- Târîh*, C. XII, Terc. A. Ağırakça, A. Özaydın ve M. Tulum, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1998.

Kala, Ahmet, *Debbağlıktan Dericiliğe, İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul 2012.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, C. I, II, III, Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu Şehrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/1, (1981), s. 359-373.

Kesik, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular (Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş)*, İstanbul 2017.

Kılıç, Emel, "Kırım Topraklarında Ahiliğin İzleri", *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat, Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Kömen Yayınları, Konya 2009, s. 361-377.

Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din 'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri, Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler, Haz. M. Fatih Köksal, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse, Özer Şenödeyici, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2008.

Koca, Salim, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, (2016a), s. 25-67.

Koca, Salim, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Erdem (Türklerde Hoş Görü Sayısı-II)*, 8/23, (1996), s. 464-484.

Koca, Salim, *Türkiye Selçukluları (Sultan Alparslan'dan Uluğ Keykubâd'a 1071-1220)*, Ankara 2016b.

Köksal, M. Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir 2008.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959.

Köymen, Mehmet Altay, "Selçuklu Devri Kaynakları Olarak Vakfiyeler", *Studi Preottomani e Ottomani*, Napoli 1976, s. 153-163.

Köymen, Mehmet Altay, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *Bellekten*, 50/198, (1986), s. 613-620.

Kuşçu, Ayşe Dudu, "XIII. Yüzyılda Fethedilen Liman Şehirleri (Antalya, Sinop Alanya)'nin Selçuklu Ekonomisine Katkıları", *Uluslararası Merve'den Söğüt'e Türk Tarihi ve Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu*, (11-12 Eylül 2014), s. 93-109.

Liv, Cemil, "Ahi Teşkilatının Standardizasyon Anlayışının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi*, 105, (2023), s. 215-231.

Marco Polo, *Marco Polo Seyahatnâmesi*, C.I, Haz. Filiz Doküman, Tercüman Yayınları, İstanbul Tarihsiz.

Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000.

Metin, Tülay, *Selçuklular Çağında Yaşamak*, İstanbul 2021.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Pala, Ayhan, "Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgâzi Fütüvvet-nâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi*, 44, (2007), s. 183-238.

Pirenne, Henri, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İşetişim Yayınları, İstanbul 2009.

Polat, M. Said, *Anadolu Selçuklularında Ticari Hayat*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

Polat, M. Said, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimai ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

Rice, Tamara Talbot, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi (The Seljuks In Asia Minor)*, Çev. Tuna Kaan Taştan, Nobel Yayınları, Ankara 2015.

Sahip Kıvâmü'd-dîn İbn Râhat, (H.721/1321) *Sahip Kıvâmü'd-dîn İbn Râhat Vakfiyesi*, VGMA (Defter No: 578). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara.

Sümer, Faruk, "Beylikler Devrinde İctimaî-İktisadî Durum, Dinî, Millî ve Kültür Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 78 (1992), s. 37-66.

Sümer, Faruk, "Selçuklular Devrinde Ticaret", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 83, (1993), s. 9-14.

Sümer, Faruk, "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, (1989), s. 159-164.

Sümer, Faruk, "Yabanlı Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 37, (1985), s. 1-99.

Süryani Mihail, *Süryânî Patrik Mihail'in Vekâinâmesi (1042- 1195)*, İkinci Kısım (Neşredilmemiş Notlar), Çev. Hrant D. Andresyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1944.

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l Ebsâr)*, Çev. Not. Ahsen Batur, Selenege Yayınları, İstanbul 2014.

Torun, Ali, "Fütüvvet Teşkilatının Anadolu'daki Yapılanması", *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Sempozyumu*, (13 Ekim 2006), s. 445-455.

Torun, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara 1998.

Turan, Osman, "İktâ", *Makaleler*, Haz. Altan Çetin, Bilal Koç, Kurtuba Yayınları, Ankara 2010, s. 373-393.

Turan, Osman, "Selçuklu Kervansarayları", *Bellekten*, X/39, (1946), s. 471-496.

Turan, Osman, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1997.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

Turan, Osman, *Târîhi Akış İçerisinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar, Metin, Tercüme Araştırmalar*, Ankara 1988.

Turan, Refik ve Kırpık, Güray, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Selçuklu Târîhi El Kitabı*, Edt. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 479-509.

Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Târîhi (1220-137)*, Ankara 2003.

Ülgener, Sabri, *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 2006.

Vryonis, Speros, *Küçük Asya'da Ortaçağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, Çev. İdem Erman, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020.

Yınanç, Refet ve Elibüyük, Mesut, *Kayseri İli Tahrir Defterleri*, C. I, Kayseri 2009.

Zekeriya el-Kazvinî, *Âsârü'l-bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, İnc. ve Değ. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2019.

Zencânî, *Sultana Öğütler, Alâeddin Keykubad'a Sunulan Siyâsetnâme*, Haz. Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Extended Abstract

Anatolian Seljuk State, which was strengthen their situation with, related to political and militarily developed in terms of economically and socially. Because of settlement and urbanization activities, agricultural activities and production in other areas had increased. In parallel with the development of trade, economic activities had developed; public improvements had gained speed, and Ahilik, which was primarily a production and trade institution, become widespread in Anatolia. The Ahilik organization made important contributions to the development of these activities. Sultans, political leaders, and men of weight got involved into Ahilik organization. They played very significant roles to development of economic and commercial activities.

The reign of Kılıç Arslan the second (1156-1192), the Seljuk state, which largely achieved political unity in Anatolia, also recorded significant stages from a social and economic point of view. Social institutions in Anatolia had developed thanks to all these developments. With the death of Kılıç Arslan, the second in 1192, his sons who were Süleymanşah and Gıyaseddin Keyhüsrev started to throne struggle. At that time, during the throne struggle, it could be seen that Ahi organization on the side of Gıyaseedin Keyhüsrev. Thanks to this Ahi organization, Süleymanşah, allowed him to leave Konya without harming his brother and his brother's children, as he promised the Ahis with covenants during the siege of Konya. This role played by the Ahis in the history, as far as it is reflected in the sources, was the first event in which the Ahis influenced the state administration and completely changed the perspective of the Seljuk rulers on Ahi.

İzzeddîn Keykâvus who was the ruler of Anatolian Seljuk State in 1211, became the first monarch to officially enter the Ahilik organization and initiation ceremonies were held on his behalf. This situation accelerated the development process of the Ahilik organization in Anatolia.

At the time of Alâeddin Keykubad (1220-1237) who was after İzzeddîn Keykâvus, the effect of Ahi organization had been seen both state administration and society. He send Şeyh Sühreverdî who was Abbasid caliphate and Islamic society's spiritual leader to Anatolia. Thanks to this situation Celâleddin Karatay and emirs from the commanders, especially Sultan Alaeddin Keykubad, and the notables of the city have officially entered the fütüvvet organization.

In this article, I will try to address the relevance of the political, commercial, social, and economic policies implemented by the rulers who entered the Ahilik organization (Gıyaseddin Keyhüsrev, İzzeddin Keykavus and Alaeddin Keykubad), the development of agriculture and animal husbandry in Anatolia to the development of the Ahilik organization. Because the historical development of

Ahism in Anatolia was related to the political, commercial, social, and economic activities of the Seljuk State of Turkey, it is intertwined and represents an integrity.

The idea of the Seljuk rulers of Turkey being a political power that completely dominates Anatolia had become the main determining element of the state's political policies. Süleymanşah, the founder of the state, took İznik in 1075 with his brother Mansur as the first determinant of this policy and laid the first political foundation of the state. The Crusades started in the reign of Kılıç Arslan the first. However, due to the struggles with Byzantines and Armenians, the state could not complete its development in the military, political and economic fields until the last periods of Sultan Mesud. This situation was effective in the absence of information about the Ahilik organization due to social institutions in Anatolia in the early periods of the Seljuks of Turkey.

Since the time of Kılıç Arslan, the second (1155-1192), the establishment of political integrity in Anatolia provided an opportunity for the implementation of commercial and economic policies. The Sultan himself, who was the head of the state authority, organized these policies.

In the time of twelve and thirteen centuries, political and commercial dominance in the Mediterranean had been transferred from the Romans to the Muslims, from the Muslims to the Christians. The change and development in world trade routes had gradually expanded the material and spiritual exchanges between east and west, and this change has made Turkey a bridge of international roads and a strategic region. In the period of Kılıç Arslan, the second, the main roads between east-west and north-south countries pass through Anatolia, caravans, ships were involved in this business, raw materials and manufactured goods belonging to each country, and the Seljuks of Turkey were shipped to other countries. These finished products and crops met with the world trade through the ports in the hands of the Greeks on the Black Sea and the Armenians on the Mediterranean. The main reasons such as geographical and strategic location, political stability, security, and various patronage measures of the state were effective in concentrating international trade routes in Anatolia.

The development of trade and trade routes made here, the variety of products produced in Anatolia have revealed professional differences. Professional differences improved communication and organization between craft branches and have enabled the Ahi organization to spread easily among these professional branches. The institution that organizes the connection of professional branches with each other had become Ahi organization.

Bazaar and street fair were the most important commerce things at the Seljuk's time. Shopping center referred to scourse located inside the city, while bazaars referred to shopping centers located outside the city, gathered around inns.

Retail or wholesale shopping was carried out in the bazaars established in the Seljuk cities. The goods and articles that were produced and traded had special characteristics for themselves. Thus, special shopping centers and bazaars were established for some products and substances. The foremost ones were horse and wheat bazaars. Except from those, sheep bazaar, bazaar and inn of bezciler, wood bazaar, fish bazaar, flea market (waste collector), grocery store and shopping center, Armenian bazaar, halva bazaar, tailor bazaar and street, kassarlar (launderer) bazaar, butcher bazaar, shopping center of riddler, shoemaker bazaar, sekkâkin (edge tool maker) bazaar, surgeon bazaar, saddler bazaar, stone bazaar, Turkmen bazaar, carpenter bazaar as such, a field of expertise was formed according to the type of goods produced and the nature of the craft made, and the bazaars referred to by these names were established.

Seljuk's social politics had mentioned both fütüvvetnames and principles of Ahilik. In the 13th and 14th centuries that directs the social life of the society

“the one who does charity work should not say this, serve the guest, be generous and get along with his own labor, do good to the evil one, seek fault from himself, not be arrogant, not hold envy grudges in his heart, not commit adultery, not drink, not be two-faced, not steal, avoid haram, be faithful, keep his word, not hurt people and animals...”

some principles and practices such as have been discussed. These practices influenced the Seljuk society life and gave direction.

It was the Ahis who organized and developed the production activities in the Seljuk cities. The ahis, who had a hierarchical structure among themselves, were trying to make standard production under the Decrees of their Sheikhs. Just as there were merchants coming from all over the world in important Anatolian cities such as Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzurum, Seljuk merchants were going to almost every part of the world for the purpose of trade. The famous Iranian merchant Şemseddin Ömer Kazvini came to Alaeddin Keykubad as an envoy of the Mongol ruler Ögeday Khan.

The production and consumption of the nomadic Turkmens who came to Anatolia was based on horses, sheep, and their derivatives. Since cattle were bulky and resistant to migrations, they were not important in their production and nutrition. In addition, goats were used by the Turkmens, although their production and consumption were not as much as sheep. It is estimated that the famous Ankara goat was brought to Anatolia by the Turks at this time. Depending on the production of small animals, the main nutrients of nomadic Turkmens in Anatolia were milk, dairy products, and meat.

According to the information given in medieval sources, livestock were exported from Anatolia to Islamic countries such as Iran, Iraq, and Syria in droves. Among the livestock there were a lot of sheep, precious Turkmen horses and mules decked out. Kastamonu, Kütahya and Karaman horses, which were very famous for their speed, agility, and durability, were bought by foreigners paying high prices. The horses that were bought were sold only in large areas, in bazaars established outside the city walls. Bazaars were called “horse market”, which has come to the present day as “horse square”.

The weaving industry had developed in Anatolia, where wool and mohair were abundant. In the agreement made by Alaeddin Keykubad with the Venetians, raw and processed silk was mentioned among the export goods, and Turkish silks were known as “Seta Turchia” among merchants. In addition to Aksaray carpets, Denizli covers were also exported as a very well-known product. There were a lot of Ahis who made weaving in the 13th century. During the Seljuks period of Turkey, the words Câme-bâf, Cûllâh, Culâhe, Bâfende, Nessâc and Hullebâf were used for weavers. Information was not given in the sources about who sells the woven products produced.